

Könyvismertetés.

Kornis Gyula: Történelem és psychologia. Budapest. 1914. VIII.º 118. l. Ára 3 K.

Szerző értekezése szól a történelemről és lélektanról, jobban mondva a történelemtudományról és ennek módszeréről s igen érdekes kritikai adalékot képez a legújabb időben keletkezett Lamprecht vitához. A ki ezt a figyelemreméltó értekezést meg akarja érteni, annak ajánlom, hogy előbb forgassa Lamprecht Károlynak, a leipzigiegyetemen a történelem kiváló tanárának Német Történelmét. (Deutsche Geschichte. Megjelent Berlinben 1891—1904-ben 18 kötetben és legújabban ötödik kiadásban ugyanott 19 kötetben.)

Kornis értekezése első részének tárgya: A történelmi ismerés lélektana, másik részének tárgya: A lélektan szerepe a történelmi ismerésben. Szerző nagy apparátussal s helytálló érvekkel fejtegeti a lélektan fontos szerepét a szellemi tudományokban. A lélektan a szellemi tudományok alapvetése. A szellemi tudományok, mondja a szerző, kezdik ugyanis észrevenni közös érintkező pontjaikat s elvszerű összetartozásukat és kialakult a meggyőződés, hogy a szellemi tudományok összefoglaló kapcsa s közös alapvetése a szellemi élet tényeiről szóló tudomány, a lélektan, mert valamennyi szellemi tudomány tartalma a közvetlen emberi élmények útján keletkező cselekvésekből és ezek eredményeiből áll. Különös figyelmet érdemel szerzőnek fejtegetése, mikép iparkodik a XIX. század második felében a lélektan önállóságra vergődni, elszakadván a metaphysikából, teljesen a physiologiának szolgáltatja ki autonomiáját. Amde a physiologia nem elégséges ahhoz, hogy a lelki élet törvényeit megállapítsa. Így a szellemi tudományoknak végső elemzésben a lélektan az alapvetése és ezek a tudományok csak az alanyi megítélés elvének alapján érthetők. A külső természetet megismerjük, a szellemi életet pedig megértjük. A történelmi ismerés végső elemzésben szellemi folyamatok és eredmények megértése. A historikus beleéli magát a történelmi események, a történelmi személyek világába. És ez a beleélés a történelmi ismerésben tagadhatatlan. De az érzelem is játszik jelentős szerepet a mult szellemi termékeinek felfogásánál és magyarázatánál. A történelemírő vizsgálja a történelmi személyek motivumait és törekvéseit,

lényük egészét. együttérez a töredékes adatokból megállapítható egyes vonásaival s a lelki erők csodálatosan összeszövődő sokféleségébe beleéli magát. És a teremtő phantáziának is jelentős szerepe van a történeti tudományos ismerésben. A történelemíró a múltból megmaradt jelekből kénytelen lelki állapotokat és összefüggéseket reconstruálni, a hiányzó szakadékokat kitölteni. Tekintetbe jő még az akarat szellemi élete és tettereje. A történetnek vannak nagy halottjai, a kiket inkább élőknek lehetne tekinteni, a kik mint tetterős, leleményes férfiak súlyos megpróbáltatások árán győzelemre jutottak. De vannak abnormális emberek is, a kiknek számos történeti ténye, jelleme, cselekvése egészen érthetetlen előttünk a lélek pathologiai ismerete nélkül.

Mind a lélektan, mind a történelem lelki tényekre vonatkozik. A lélektan mint rendszeres tudomány, a lelki élet általános leírására és magyarázatára törekszik, a történelem pedig egy bizonyos egyéni nagy collectív léleknek fejlődését a maga különvalóságában írja le. Mindakettőnek tárgya a lelki élet, a lelki fejlődés. Volt idő, midőn a történelem az egyház, a jog és alkotmány, a régiségtan szolgálatában állott és a történelemíró nem szabadulhatott korának uralkodó eszméjétől. Niebuhr a kritikái, Voltaire, Schlosser a rationalistikus, Ranke a realistikus irány követői. Figyelemreméltók Humboldt Vilmos nézetei a történelem philosophiájáról és a karakterologiáról. Egy szóval a történelemtudomány fogalma és jellege régi idő óta bizonytalan volt. *Lamprecht Károly* új methodust követ a történelemírás terén. Szerinte minden történelemírás első sorban a társadalmi lélektan tudománya. Ő a társadalmi lélektan alkalmazásától várja a történelemírás gyökeres reformját. A történelem főfeladata a társadalmi lélektan tényezőinek megállapítása és kidolgozása, melyek minden kultúrnép történetében ismétlődnek, úgy hogy történelmi törvények is hozhatók, melyek a kiváló történeti alakokat háttérbe szorítják. A történelemnek lényegében művelődéstörténeti és közgazdasági jellege van, s iparkodik a nemzeti öntudat keletkezését, fejlődését és jelen állapotát construálni. Ezt a felfogást érthetőleg különösen a szociologusok nagy tetszéssel fogadták, de a hisztorikusok egy része ellene nyilatkozott. Ez utóbbiak ragaszkodnak azon felfogáshoz, hogy a történelem tulajdonképeni tárgya: az állam történelme. Kutatások nyomán elő kell adni az állam fejlődését és sorsát, valamint a kiváló történeti férfiak tetteit, mert ezek irányadó befolyást gyakorolnak az állam életére. A történelem tartalma tehát lényegileg politikai, államtudományi jellegű. De a történelem magában foglalja a kultúra nagy vívmányait is a vallás, az irodalom, a művészet terén, mert ezek is az emberi munka eredményei a társadalmi, állami kötelekben.

Kornis műve élesen bírálja *Lamprecht*-nál a történelemtudomány elméletének lélektani alapvetését, azt ingadozónak mondja,

megjegyezvén, hogy midőn Lamprecht a modern lélektanak a történelemtudománnyal való kapcsolatát tárgyalja, meg sem említi a népek lélektanát, a mely a mult század második felében alakult ki (Wundt, Völkerpsychologie); ez a tudomány pedig legközelebb áll a társadalmi lélektanhoz. Itt tisztelettel meg kell jegyeznem, hogy Lamprecht többször idézi Wundtot, logikáját és általában philosophiáját. Így a X. kötetben kétszer, a XI. kötetben kétszer (Lotze, Hartmann, Wundt).

Lamprecht módszerében nagyon megérdemli a figyelmet az a tény, hogy a történelemben súlyt helyez a nemzeti öntudat fejlődésére, s szem előtt tartja nemcsak a jelent, de foglalkozik a jövővel is.

Nem lehet feladatunk Kornis művének részleteibe bocsátkozni, ez a szaktudományi közlönyök dolga; nekünk kötelességünk volt becses kritikai munkáját bemutatnunk, mely munka terebélyes olvasottságot, kritikai módszert s állításainak bizonyítására számos helytálló idézetet alkalmaz. A történelemírók bizonyára nagy figyelemmel fogják olvasni az ernyedetlen szorgalommal írt philosophiai értekezést, mely arra indítja őket, hogy Lamprecht hatalmas művével tüzetesen megismerkedjenek. Abból igen sokat tanulhatnak, különösen a mi protestáns íróink.

Dr Wagner Lajos.

Pruzsinszky Pál: Hitünk hősei a XVI. században. Budapest. 1914. 189 lap.

E könyv belső értékének hatását nagyban emeli megjelenésének ideje. Sajátságos véletlen, hogy mire ez a könyv a magyar olvasó közönség kezeihez jutott, akkorra egész borzalmosságában kitört ama rettenetes európai, sőt most már világháború, melyben magyar nemzetünk most is épen úgy, mint a XVI. században, az ezen könyvben ismertetett magyar hithősök működésének idején, élethalál-harczot vív ellenségeivel a földön való további fennmaradásáért. — A modern technika legkigondoltabb eszközeivel vívott háború nyomán rombolás, pusztulás, fosztogatás, emberi életben és vagyonban való bizonytalanság, a hadi szerencse forgandósága szerint folytonos változás; mindenütt sírás, jajgatás, gyász, szomorúság, vigasztalanság, testi és lelki szenvedés; a változó és véges dolgok között valami változatlan, valami örök után való esengés, a nagy bizonytalanság érzetében valami bizonyos és maradandó után való sóhajtozás, a keserűségben és szenvedésben valami vigasztaló és megnyugtató után való sovárgás, szabadító és megtartó utáni áhitozás, a vigasztalan állapotok között valami jobb jövő s testi és lelki megújhodás utáni reménykedés tölti el a lelkeket. — Ehhez hasonló, de hatásaiiban még kétségbe ejtőbb, még vigasztalanabb helyzetben volt részben pártokra szakadt, részben rabigában gyötrődő nem-

zetünk a XVI. században, de a nagy irgalmu Isten támasztott akkor a nemzet kebeléből apostoli buzgóságú férfiakat, akik soknemű sanyargattatások, megaláztatások, kísértések, a börtönök borzalmi, testi és lelki épségök ezer meg ezer veszélyei s tengernyi szenvedéseik közepette is tántoríthatatlanul s nagy bátorsággal hirdették azt, ami örök, ami maradandó, ami soha el nem mulik, hirdették a vigasztalást, a megváltást, a megújhodást az evangélium tiszta igazságainak terjesztése által. Ezen férfiakról, a magyar reformátoroknak működéséről szól könyvünk, de ezek közül is részletesebben a legjellegzetesebbekről, a legkiválóbbakról, akik valami újat, hatásában messze jövőre kihatót, fejlődésre képeset s maradandót alkottak vagy kezdeményeztek. Szól tehát az Ige örök voltának hangsúlyozása és a hazai állapotok megkapó ecsetelése után:

1. Dévai Biró Mátyásról, az evangélium fáklyájának Magyarországon legelső széthordozójáról.

2. Szegedi Kis Istvánról, a török fogságot szenvedett igehirdetőről, kinek temérdek szenvedései között ajka soha sem nyilott panaszra, sőt szenvedő társait őmaga vigasztalta; ki tanításaiban, hitvitáiban ellenfeleivel szemben sohasem a gunyts a gyalázást, hanem a szelíd hangot, a nyugodt meggyőzést használta fegyverül; ki keresztyéni türelemmel még azoknak is megbocsátott, kik őtet bántalmazták, szinte halálra kínozták.

3. Nádasdy Tamásról, az első iskolaalapítóról:

4. Sztárai Mihályról, a zsolttáros igehirdetőről.

5. Ozorai Imréről, az első polemikus igehirdetőről.

6. Melius Péterről, a „Magyar Kálvinról,“ ki az unitárius hitvallás magyarországi terjedésének gátat vetett.

7. Károli Gáspárról, az egész bibliát magyar nyelvre fordító igehirdetőről.

A könyv előadása mélyen jár, a kor viszonyait eleven színekkel festi, az általában ismert tények új csoportosítása által eddigi ismereteinket mélyebbekké, tudatosabbakká s világosabbakká teszi, a lelki állapotok bonczolgatása s az érzelmek és gondolatok elemező fejtegetése által annyira megkapó s az olvasót annyira megragadja, hogy nem teszi le a könyvet, míg végig nem olvasta s az olvasás után is maradandó nyomokat hagy lelkében, különösen most, amikor viszonyaink között éhezünk és szomjúhozunk a vigasztalást, a megnyugtatót, a megváltást és megújhodást. E kötet a „Házi Kincstárnak“ valóban egyik nagy értékű drágaköve.

Faragó Bálint.

Révay József: Nero fáklyái. Tanulmányok a keresztyénség első századaival. Budapest 1915. 169. lap.

Nyolcz rokontárgyú tanulmányát gyűjti össze a szerző könyvében. Mind az egyetemes egyháztörténelem körébe tartoznak,

tehát olyan tudományágba, mely nálunk még, sajnos, meglehetősen, parlagon hever. Annál nagyobb örömmel fogadhatjuk Révaynak e téren való próbálkozását, mert könyve bizonyoságot tesz róla, hogy megvan benne a tehetség, elég széles, tudományosan megalapozott látókör, az írói készség és tárgyszeretet az egyetemes történelem műveléséhez.

Mind a nyolcz dolgozat, mint a cím is megjelöli, a keresztyénség első századaiból veszi tárgyát. Az ifjú keresztyénségnek a vér és könny tengerén keresztül való diadalra jutását örökítik meg. Apró, színes mozaikdarabok, melyek harmonikus, művészi egységbe olvadnak.

Az első mintegy a keretet adja meg. „*Róma és keresztyénség*“ czímen a két harczban álló világnézetet állítja éles megvilágításban szembe egymással. Lehetetlen itt szó nélkül hagyni azt az állítást, hogy azok a keleti mystikus pogány vallások, melyeket a hit után sóvárgó lelkek felkaroltak a római birodalomban, „nagyjában megegyeztek a keresztyénség tanaival.“ Époly bántó ez az összehasonlítás a keresztyén érzületre, mint a bevezetésnek az a kijelentése, „hogy a maga első évtizedeiben a keresztyénség sem volt egyéb, mint egyike az azon erjedő, forrongó idők vajúzó levegőjében egymásután feltűnő majd elenyésző bölcsészeti, vagy inkább philosophiai — vallási rendszereknek.“ Ez nemcsak érzületünkre bántó, hanem, a tényekkel is ellenkezik. Krisztus tanításában eredetileg nincs semmi mystikus és alig valami bölcséleti rendszer. Krisztus vallása nem tan, hanem élet akart lenni, a hívőknek nem agyához, hanem szívéhez, lelkéhez akart szólni, hogy jobbá és nemesebbé tegye az embert.

A 32. oldalon tollhibából Traianus oszlopa szerepel Marcus Aureliusé helyett; a 68. oldalon ugyanazon monda kapcsán helyesen az utóbbi császár oszlopáról tesz említést.

A második tudomány „*Nero fákljai*.“ Erről vette nevét az egész kötet, bár annak épen nem legsikerültebb darabja. Különös, hogy még Róma felgyújtása dolgában Nero ártatlanságát kétségtelenül eldöntöttnek (?) veszi, lehetségesnek tartja, hogy rajongó keresztyének gyujtogattak és zavarták ez oltás munkáját, hogy Róma és a bűnös világ pusztulását siettesék. Még különösebb, hogy azután mint új dologra utal Carlo Pascal ugyanezt tartalmazó feltevésére. Pascallal szemben aztán Tacitus döntő történetírói bizonyosságtételére hivatkozik, pedig előbb Nerot Tacitus ellenében szinte hévvel vette védelmébe.

Azután az „*Ave Caesar*“ következik. A Nero utáni üldözések ismertetése. Végigvezet azon a szomorú korszakon, melyben oly bőven hullott a keresztyén vér, hogy megtermékenyítse a talajt Krisztus országa számára. Kezdi az esztelen, vérszopó Domitianus-szal és végzi Julianus-szal, az aposztatával, kinek halálhörgésével egyidejűleg függöny gördül az üldözések borzalmaira.

A negyediknek címe „*Az Antikrisztus*.“ Utal a chiliasmus

ábrándjára, mely az üldözések komor korszakában a fenséges jövendő reményével vigasztalta a hívőt. Ezt a boldog időt, Krisztus 1000 éves országát kellett a keresztyén legenda szerint megelőznie a legszörnyűbb üldözésnek, az Antikrisztus korának. Kimutatja, hogy ennek alakja pogány, zsidó és keresztyén elemekből alakult és a legtöbb vallásban nyilvánuló dualizmusra utal.

Az ötödik „*A földalatti Róma*,” a katakombáknak nagyon sikerült és élvezetes rajza. Rövid terjedelme dacára minden irányban megismerteti az olvasót tárgyával. De azt, hogy a katakombák a IX. századtól kezdve pusztulásnak indultak, tévesen okolja meg a Rómát feldúló barbárok pusztításával. Ezek a barbárok az V. században dúlták Rómát t. i. Alarich gótjai és Geiserich vandáljai. Majd a VI. században a keleti gót és görög háborúk viszontagságai közepette érte még pusztulás Rómát.

Az „*Okkeresztyén élet*” című dolgozat ismét kevésbé sikerült. Újólág kitér a keleti mystikus cultusokra s azt az állítást koczkáztatja meg, hogy „a keresztyénség sem volt más, mint egy a sok mystikus cultus körül.” Ha különbséget, azaz érdemet lát benne, csak az, hogy nem egy esetben átvette, azoknak egy-egy tanát és így gazdagabb lett náluk Külső formákban gazdagodhatott az úton, de ép ez által tért le az egyedül igaz alapról. Az alkalmazkodása, az átvételek jelenségei a megromlása kezdetét jelentik.

Hogy a Mithracultusból — legerősebb vetélytársából — sokat magába olvasztott, tény, de azt még nem szabad állítani, hogy Mithra bikaáldozata tér vissza a keresztyénség azon tanában, hogy Krisztus kiomló vére megváltja híveit. Azt sem vagyunk hajlandók elhinni, hogy a keresztyénség a mystikus cultusokat utánozta az istentisztelet titkossá tétele által. Még az úrvacsorában is ily mystikus cultus módosított átvételét látja! Különben a katakombákban talált tárgyak alapján sok jó következtetés van a keresztyének életviszonyaira vonatkozólag.

Nagyon szépen kidolgozott czikk „*A katakombák művészete*.” Rámutat a pogány és keresztyén művészet kapcsolatára. Megismerteti a katakombákban lévő képek tárgykörével, felsorolja a főbb keresztyén symbolumokat. Még ezek jó részéről is, mint a galamb, a jó pásztor, a hal stb., kimutatja a pogány eredetet.

Az utolsó, nyolczadik tanulmány „*Victoria*” címet visel. Szól a fokozatos győzelem főbb állomásairól.

A végső, a pogányság bukásával végződő küzdelemnek valószínű symbolumát látja a Victoria oltár miatt kitört harcban. A pogány Symmachus és a keresztyén Ambrosius és Prudentius irodalmi párba volt ez. Symmachus u. n. III. relatiója „utolsó akkordja egy titáni küzdelem félelmetesen fenséges symphoniájának.” Prudentius költői válasza már a kereszténység diadaléneke volt.

Nagy tárgyszeretettel, gonddal, választékos nyelven megírt dolgozat, az előbbivel együtt a könyv legértékesebb darabja. Abban azonban téved, hogy a nyugati gótok betörésével kapcsolatban „pogány germánok“-ról beszél, mert ezek keresztyének, még pedig ariánusok voltak.

Ezek Révay tanulmányai.

Ha nem is mind egyformán sikerült, egészben véve mind becsületes igyekezettel s nem közönséges írói tehetséggel, helyenkint valóban szép, emelkedett, választékos irállyal megalkotott dolgozat.

Sok újat még egyelőre nem mond. Dolgozatai nem mindegyiknek támaszkodnak eredeti forrástanulmányokra, hanem az egyháztörténetírás külföldi mestereinek munkáira.

Maga hivatkozik bevezetésében Harnackra. Ennek a nagy tudósnak kétségtelenül igen jelentékeny érdemeit azonban némileg túlozza is. Egészen neki tulajdonítja az ókeresztyén élet feltámasztásának dicsőségét, holott ebben az úttörő érdeme Baur Ferdinándot illeti meg. Ezzel persze amannak hervadhatatlan babéraitól egy levelet sem akarunk letépni.

A nyolcz dolgozat és eddigi sikeres munkássága mindenestre reményt kelt aziránt, hogy egyháztörténeti irodalmunk Révayban jeles munkást nyer, ki több, nagyobb, önállóbb monographiákban is bizonyosságot fog tenni tehetségéről és készülségéről.

Dr. Magyar Győző.

Dr. Császár Mihály: Az academia Istropolitana. Mátyás király pozsonyi egyeteme, Pozsony 1914. 141 lap. Ára 3 korona. (Főbizományos: Kókai L., Budapesten.)

A történetíró munkája nem merül ki a forrásanyag felkutatásával és annak kritikájával, hanem legnehezebb és legszebb feladata akkor kezdődik, mikor az egyes adatokat, mint egy fejlődési sorozat tagjait ki kell választania és egymással összekötnie, az egyes elkülönített tények között kapcsolatokat teremtenie, a jelenségek magyarázatát és értelmét adnia, egyszóval mikor életet kell öntenie a holt oklevelekbe és maradványokba. Itt minden alaposág, éles kritika mellett bizonyos teremtő szemléletre van szükség, mely a phantasia közreműködése nem jön létre. Természetes azonban, hogy a történetíró nem engedheti át magát szabadon mint a költő képzelete működésének, hanem szem előtt tartva a speciális feltételeket és viszonyokat és mindig ragaszkodva a biztos tényekhez, kell megalkotnia a maga combinatioit az általa rajzolandó kép kikerekítése céljából.

A történetírónak jelzett tulajdonságai szerencsésen egyesülnek fiatalabb historikus nemzedékünk egyik kiváló tagjában, Császár Mihályban, aki legújabb munkájában a már ismert, de újabb okleveles anyag felkutatásával is több tekintetben tovább viszi az első pozsonyi egyetemre vonatkozó ismereteinket. El-

mondja a pozsonyi egyetem alapításának a történetét, kellő világitásba helyezi az új egyetem Esztergomban történt inauguratioját vagyis symbolicus megalapítását, megokolja, miért esett épen Pozsonyra Mátyás király választása, ismerteti az egyetem szervezetét, bemutatja cancellárjait, tanárait, tanulóit, továbbá az egyetem épületét és felszerelését. Fejtegetése folyamán valószínűvé teszi, hogy az „Academia Istropolitana“ Itálián kívül az első egyetem volt, mely humanista irányban működött, valamint azt is, hogy megszűnése 1488—1492 között következett be. (Alapítási éve 1467) Függetlenül gazdag oklevéltár van a műhöz csatolva. — Ha még megemlíjük, hogy ez actualis történeti kérdést Császár mindvégig érdekfeszítő, színes, folyékony előadásban ismerteti, úgy azt reméljük, hogy sokan igyekeznek majd ez értékes tanulmányt megszerezni és általa nemzeti kulturánk multját illető ismereteiket gyarapítani.

Dr. Szelényi Ödön.

Kőrösi Henrik és Szabó László: Az elemi népoktatás encyclopaediája. 3 kötet. Budapest, Franklin 1911 - 1915. A mű ára 48 korona. Nagyon keveset mondanék e monumentális paedagogiai encyclopaediáról, ha azzal jellemezném, hogy hézagpótló. Kétségkívül sokkal több ennél: bátor, okos vállalkozás, irodalmi és tudományos értékű mű. Szelleme modern ízében, besztása minden chablontól ment. Értékét emelik sikerült illustratioi, csinos a nyomása, izléses a kiállítása.

A szerzők első sorban paedagogiai és iskolaigazgatási ismeretek gyűjteményét akarták nyújtani, de azt is csak az elemi népoktatás területére korlátozták. Ez a korlátozás helyes is volt, mert különben a mű mostani terjedelmének háromszorosát vagy négyszeresét érte volna el. Persze így is nehéz dolog volt az anyag kiszemelése, mert kényes kérdés, mi érdeklí a tanítóságot és mi már nem? Különösen a történeti részt kellett restringálni bizonyára a mű kárára, de mentségül szolgálhat, hogy valahol csak kellett határt szabni. A magyar viszonyok és vonatkozásokra különös gond van fordítva, azonban hiánynak tekintendő, pl. hogy a magyarországi paedagogusok közül Honterus kimaradt. Apróbb hibák és hiányok is kikerülhetetlenek ily nagyszabású és úttörő munkánál, melynek oroszánrészét mégis a szerkesztők végezték. Így pl. Paulsen Frigyes nem 1911-ben, hanem 1908-ban halt meg; a „pietisták“ cz. cikknél nincsen megemlítve Payr Sándor két fontos tanulmánya e theologiai paedagogiai irányról; a német gondolkodók közül Hegel, Schleiermacher, Schopenhauer, Kant meg van említve, ellenben hiányzik Fichte, akit nagy történeti hatásánál fogva meg kellett volna említeni. A lélektani fejtegetések ellen is lehetne olykor-olykor kifogásokat tenni. Az egyes cikkek általában különböző értékűek és nem egyszer arány-

talánok. Néhol sikerült jellemrajzot kapunk, máshol ellenben csak az illető paedagogus életrajzát és munkáinak kivonatát. Végül felemlítjük, hogy protestáns szerzők közül a következő neveket olvastuk a munkatársak sorában: Imre Sándor, Masznyik Endre, Szelényi Ödön. Az első Széchenyiről, Wesselényiről, a nemzeti nevelésről írt stb., Masznyik az ev. népiskolákról, Szelényi Ruskinról, Ibsenről, Goetheről, Schnellerről stb. A mű apró fogyatkozásai és hiányai daczára megérdemli a paedagogusok és nem paedagogusok komoly érdeklődését és pártolását.

Dr. Sz. Ö.

Dr. Otto Bardenhewer (apostol. Protonotar, Geh. Hofrat, Prof. in München): Patrologie. Dritte, grossenteils neu bearbeitete Auflage. Freiburg im Breisgau. Herder'sche Verlagshandlung 1910. (XII. és 587 l. 8.) Ára: 8:40 mk, kötve 10 mk.

A badeni freiburgi Herder kiadóhivatalában megjelenő „Theologische Bibliothek“ c. theol. tudományos kézi könyvek gyűjteményének egyik kötete Bardenhewer müncheni r. kath. theol. tanár fentjelzett műve. Szerzője jó hírnévnek örvend a patristika irodalmában. Ezen műve is a legjelesebb r. k. theol. tudományos termékek közül való. Kiválóságát az is mutatja, hogy a szerző előszava szerint francia, olasz, angol és spanyol nyelvre is fordították és eredetije már 3. kiadásban jelent meg. Ezt is szerző úgy átdolgozta, hogy kevés lap maradt változtatás nélkül, a 4. század görög egyházi íróiról szóló részt pedig teljesen újonnan átdolgozta.

Patrologiánk az egyházi atyák s az egyházi írók életét, műveit, tanát adja elő az egyház kezdetétől Damascenusi Jánosig (754) a görög egyházban és Sevillai Izidorig (636) a latin egyházban. Ezenkívül figyelemmel kíséri az egyházellenes u. n. eretnekek s a keresztyénellenes írók iratait is. Három korszakot különböztet meg: az *első* terjed az 1. század végétől a 4. század elejéig. Itt szöbakerülnek az őskeresztyén irodalom (az apost. hitvallás, a Didaché, Barnabás levele, Római Kelemen, antiochiai Ignatius, smyrnai Polykarpus) a 2. század apologétái (Quadratus, Aristides, Ariston, Iustin vértanú, Tatianus, Miltiades s hierapolisi Apollinaris, Athenagoras, Theophilus, a Diognethez írt levél, Hermias, Minucius Felix) a 2. század häretikus s apokryph irodalma, azután Irenäus. Papias, Melito és Hermas és végül az egyház irodalma a theol. tudomány keletkezésének korában (keleten: Alex. Kelemen, Origenes, Alex. Dionysius, Jul. Africanus, Gregor Thaumaturgus, Olympusi Methodius stb, nyugaton: Tertullianus. Cyprianus, Arnobius, Lactantius, Hippolytus, Novatianus stb.). A *második* korszak a 4. század elejétől az 5. század közepéig terjed. Itt is először sorra kerülnek a kelet írói (Athanasius, a vak Didymus, Synesius, Alex. Cyrillus, Nagy Basilius, nazianzi s

nyssai Gergely, Eustathius, Eusebius, jeruzsálemi Cyrillus, laodikeai Apollinaris, Epiphanius, mopsuestiai Theodor, Chrysostomus) s külön a syr nyelvűek (Aphraates, Ephräm stb.) majd azután a nyugati szerzők (Hilarius Pictaviensis, Ambrosius, Rufinus, Hieronymus, Augustinus, Nagy Leo pápa s mások). Végül a *harmadik* korszak az 5. század közepétől a patristikus kor végéig terjed. Előbb tárgyalja itt is a keletieket, köztük pl. byzánci Leontiust s különösen damaskusi Jánost, azután szól az órmény és végül a nyugati írókról, kiknek sorában találjuk Rejjii Faustust, Boethiust s Cassiodort, Nagy Gergely pápát s Sevillai Izidort.

Ezt a nagy anyagot Bardenhewer egyforma szeretettel s szakavatottsággal adja elő könyvünkben. Vázolja az egyházi írók életét, felsorolja s jellemzi tartalmuk közlésével irataikat és megállapítja röviden tanukat. Az egyes írókról szóló szakaszoknál, a munkáik kiadását tárgyaló fejezeteknél lelkiismeretesen felsorolja az odavágó irodalmat, meg nem feledkezvén a protestáns írókról sem, sőt ahol kiváló érdemeikről lehet szó vagy egy-egy hypothesisról, melyet felállítottak, ezt is tárgyilagosan megemlíti. Szerzőnk munkáját így r. k. álláspontja konservativismusa mellett mégis a tudományos színvonal, a tudomány kérdései iránti érzék, nagy mérvű tárgyilagosság jellemzi, úgyhogy az a patristikának valóságos rövid tárháza, melyet protestáns olvasók is gyors tájékozódás céljából igen nagy haszonnal forgathatnak és tanulmányozhatnak eredménnyel. Azért is olvasóinknak, köztük különösen a szakembereknek azt melegen ajánljuk.

Dr. Daxer György.

A háború vallásos irodalma.

II.

16. **Dr. Lencz Géza:** *Beszédek és imák háborúi alkalmakra.* I. k. Debreczen 1914. II. k. 1915.
17. **Kis József:** *Egyházi beszédek az 1914. évi világháború idején.* Pápa 1914.
18. *Háború és élet.* Felolvasások, amelyek 1914. évi november és december havában tartattak a kolozsvári ref. theol. facultás dísztermében. Írták dr. Kenessey B., dr. Ravasz L., dr. Kecskeméthy J., Révész I., Nagy Károly, dr. Bartók Gy. Kolozsvár 1914. Ára 1 korona.
19. **Harsányi Pál:** *Hétköznapi templomi imádságok különös tekintettel a háborúra és téli évszakra.*
20. **Csiky Lajos:** *Istenért, hazáért, királyért.* Imádságok hadba-vonuló és már a harctéren küzdő katonák számára. Debreczen 1914.
21. **Ugyanaz:** *Istenre bízom magamat.* Sebesült és beteg katonák elmélkedése és imádságai. Debreczen 1914. Ára 20 fillér.
22. **Ugyanaz:** *Sóhajok a szabadulás után.* Elmélkedések és imádságok hadi foglyok számára. Debreczen 1915. Ára 20 fillér.
23. **Paulik János:** *Emlék a viharos időkből.* Egyházi beszédek. Nyiregyháza 1915. Ára 40 fillér.
24. **Pröhle Károly:** *Háború és vallás.* Válaszul arra a kérdésre, hogyan éljük át ezt a nagy időt? Szabad előadás. Sopron 1915.
25. **Nagy Lajos:** *Isten és a háború.* Budapest 1915. Ára 50 fillér.
26. **Lic. theol. Carl Eugen Schmidt:** *Unverzagt! Trostreiche Betrachtungen für die Kriegszeit.* Budapest 1915.
27. **Ugyanaz:** *Ehre sei Gott in der Höhe!* Ein Weihnachtsgruss an unsere ev. Mannschaft im Felde. Pozsony 1914. (Tótul is).
28. **Ugyanaz.** *Versöhnt — Erlöst!* Ein Karfreitags- und Ostergruss an unsere ev. Mannschaft im Felde. Pozsony 1915. (Magyarul és tótul is.)
29. **Kapi Béla:** *Karácsonyi üzenet harczoló és sebesült katonáink karácsony ünnepére.* Szentgotthárd 1914. Ára 8 fillér.
30. **Ugyanaz:** *Keresztől a feltámadásig.* Nagypénteki és húsvéti üzenet harczmezőn küzdő és kórházakban szenvedő katonáinknak. Szentgotthárd 1915.
31. **Raffay Sándor:** *A világháború és Isten ígéje.* Budapest 1915. *Kókai bizománya.* Egyházi beszédek. Ára 1 korona 50 fillér.
32. *Háborús beszédek* (az „Unitárius Szószék“ 1915. évi I. számában). Székelyudvarhely.

(Folytatjuk.).

Új könyvek.

Dr. Obál Béla: *Az egyház és a városok a reformatio előtt.* Eperjes 1914.

Dr. Szelényi Ödön: *Genersich János. Egy szepesi paedagogus I. Ferencz korából.* Lőcse 1914.

Weszely Ödön: *Népiskolai oktatástan.* Harmadik, átdolgozott kiadás. Budapest, Lampel 1914. Ára 4 korona 80 fillér.

Alvinczy Mihály és Alvinczy Mihályné: *Ismétlő népiskolai olvasó és tankönyv.* Budapest, Lampel. 1914.

Hévey Gyula: *Vázlatok a kath. missziók életéből.* Budapest, Stephaneum 1914.

Dr. Takács Menyhért: *Az evangelium bölcselete.* Budapest u. o. 1914.

Marosi Arnold: *A természet élete.* Budapest, Stephaneum 1914. Ára 4 korona.

Dr. Stuhlmann Patrik: *A philosophia mivolta és jelentősége.* Kassa 1914.

Emile Boutroux: *Tudomány és vallás a jelenkori philosophiában.* Fordította Fogarasi Béla. Budapest 1914.

Dr. Kuyper Ábrahám: *A calvinismus lényege.* Fordította Csűrös J., Czeglédi S., Sebestyén J. Nagybánya 1914. Ára 3 korona 50 fillér.

Dr. Fináczy Ernő: *A középkori nevelés története.* Budapest Hornyánszky 1914. Ára füzve 8 korona.

Giordano Bruno: *Párbeszédei.* Fordította Szemere Samu. Budapest 1914. Ára 6 korona 80 fillér.

Dr. Márki Sándor: *Történet és Történetírás.* Budapest 1914. Ára 80 fillér.

Háborús előadások a budapesti m. kir. tudományegyetemen. (Lenhossék M., Grósz E., Mihályfi Á., Magyary G., Alexander B., Beőthy Zs.). Budapest, Franklin 1915. Ára 1 korona.

Eucken R.: *Az élet értelme és értéke.* Fordította Schöpflin A. Budapest, Franklin 1915. Ára 2 korona.

Dr. Czakó Ambró: *A vallás lélektana.* Pécs 1915.

Dr. Varga Béla: *Valóság és érték.* Kolozsvár 1915.

Körösi H. és Szabó L.: *Az elemi népoktatás encyclopaediája.* III. kötet. Budapest, Franklin 1915. (Az egész mű ára kötve 48 K.)

(Ismertetni fogjuk.)